

EEDER

Edebi Eleştiri Dergisi

e-ISSN: 2602-4616

Ekim 2022, Cilt 6, Sayı 2

Atıf/Citation: Yılmaz, N. (2022). "Mehmed Es'ad Dede ve Beyân-ı Vahdet (Tevhidnâme) İsimli Manzumesi", *Edebi Eleştiri Dergisi*, 6(2), s. 79-103.

Nesrin YILMAZ*

Mehmed Es'ad Dede ve Beyân-ı Vahdet (Tevhidnâme) İsimli Manzumesi**

*Mehmed Es'ad Dede and His Poem Named Beyân-ı Vahdet
(Tevhidnâme)*

ÖZ

Mehmed Es'ad Dede, 19. asrın ikinci yarısında yaşamış, mesnevîhânlık yapmış bir Mevlevî şeyhidir. Selânik'te doğmuş olup birkaç yıllık memuriyet hayatından sonra İstanbul'a gelmiştir. Arapça ve Farsça öğrenerek ilmî mânada kendisini yetiştiren Es'ad Dede, birçok tarikatten icâzet almıştır. Devrin tanınmış önemli isimlerinden eserler okumuş, dinî konulara nüfuz etmiş ve sonrasında kendisi de bazı Farsça eserleri okutmaya başlamıştır. Gerek çeşitli mektep ve medreselerde okuttuğu Farsça dersler, gerekse bazen camilerde ve bazen de hususi olarak okuttuğu *Mesnevî-i Şerif* ve *Fusûsu'l-Hikem* gibi tasavvufî eserler ve yetiştirdiği talebelerle Osmanlı'nın son dönemine damga vurmuş önemli din âlimlerinden biridir. Ahmed Avni Konuk, Tâhirü'l-Mevlevî, Hüseyin Vassaf gibi önemli münevverlerimizin de hocası olan Es'ad Dede, hayatı boyunca birçok sıkıntıya maruz kalmıştır. Kendisi hayatta iken zengin kütüphanesinde bulunan -kendi yazdıklarının bir kısmı da dâhil olmak üzere- birçok nadide eser, Yenikapı Mevlevîhânesi yangınında yanıp kül olmuştur. Şiirlerinin bir kısmı çeşitli eserlerde parça parça yer alan Es'ad Dede'nin "Tevhidnâme" adıyla meşhur bir manzumesi bulunmaktadır. "Beyân-ı Vahdet" adıyla bir yazma eserde karşımıza çıkan bu kayıp şiir, ilk defa bu çalışmada ve çeviri yazılı metni ile verilmiştir. "Görünen cümle eşyadan Hüdâ'dır/ Sakın sanma anı senden cüdâdır" matlaıyla başlayan şiir, tasavvufun en önemli konularından biri olan "vahdet-i vücûd" görüşünü işlemektedir.

Anahtar Kelimeler: Mehmed Esad, Esad Dede, Tevhidnâme, Beyân-ı Vahdet, vahdet-i vücûd

ABSTRACT

He is a Mevlevî sheikh who lived in the 2nd half of the 19th century and was a mesnevîhân. He was born in Thessaloniki and came to Istanbul after a few years of civil service. He trained himself scientifically by learning Arabic and Persian and received approval from many sects. He read works by well-known important names of his period, deepened in religious subjects and then he began to teach some Persian works. He is one of the important religious scholars who left his mark on the last period of the Ottoman Empire with his mystical Works such as the *Mesnevî-i Şerif*, *Fusûsu'l-hikem* he taught and the students he trained. Es'ad Dede, who was also the teacher of important intellectuals like Ahmed Avni Konuk, Tâhirü'l-mevlevî, Hüseyin Vassaf, was exposed to many troubles through his life. Many rare works, including some of his own writings, which were in his rich library when he was alive, were burned down in the fire of Yenikapı Mevlevîhânesi. Es'ad Dede, some of his poems are included in various works piece by piece, has a famous poem called "Tevhidnâme". This lost poem, which appears in a manuscript called "Beyân-ı Vahdet", is given for he first time in this study and with its transcribed text. The poem, which begins with the introduction of "Görünen cümle eşyadan Hüdâ'dır/ Sakın sanma anı senden cüdâdır", deals with the subject of "vahdet-i vücûd", which is one of the most important subjects of mysticism.

Keywords: Mehmed Esad, Esad Dede, Tevhidnâme, Beyân-ı Vahdet, vahdet-i vücûd

* Doktora öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, nesrin-ylmz@hotmail.com ORCID: 0000-0002-9701-5019

** [Araştırma Makalesi] Geliş Tarihi: 07.07.2022 Kabul Tarihi: 03.10.2022 Yayın Tarihi: 25.10.2022 DOI:10.31465/eeder.1142086

Giriş

“İlim müminin yitiğidir, onu nerede bulursa alır.” düsturu, asırlarca birçok isme rehber olmuştur. “İlim kesbi” için elbette birçok yol, yöntem söz konusudur. Bunlar arasında farklı kişilerden, eğitim kurumlarından istifade etmenin yanı sıra, aynı amaçla tâliplerin, bazen farklı diyarlara revân olmayı dahi göze almaları sayılabilir. Elbette “Aramakla bulunmaz, bulanlar ancak arayanlardır.” fehvâsınca bazen bulunanlar, yeni arayışları da beraberinde getirecek ve ilim, hep biraz “yitik” kalacaktır. Ancak “aramak” eylemi de mukaddes bir amaç için olunca mukaddes hâle gelecek, bu süreç de mütemâdiyen uzayıp gidecektir. Mehmed Es’ad Dede de ilim arayışında olan isimlerden biridir. O, hocaları, okuduğu ve okuttuğu dersler, talebeleri ve çok sevdiği kitapları ile dolu dolu bir hayat geçirmekle kalmamış, her çiçekten bal alan arı misali pek çok isimden ders ve icazet almış, farklı ülkelere ilmî maksatlı seyahatlerde bulunmuş çok yönlü bir âlim ve şairdir.

Meşhur *Mesnevî* şârihi ve mesnevîhan Es’ad Dede’nin telif, tercüme ve şerh sahasında yazdığı birçok önemli eseri vardır. Kitapları çok seven ve içerisinde çok kıymetli nadir eserlerin de bulunduğu zengin bir kütüphaneye sahip olan Es’ad Dede, bazı talihsiz olaylarda bu kitapların çoğunu yitirmiştir. Yazma eser kütüphanelerinde kayıtlı ve bilinen iki eseri (şerh ve tercüme türünde) akademik düzeydeki çalışmalarla ilim âlemine kazandırılan Es’ad Dede’nin şiirlerinin bir kısmı da yayımlanmıştır.¹ *Tevhidnâme* adıyla bilinen ancak bulunamamış şiirinin, şaire ait en meşhur manzumesi olduğunu söyleyebiliriz. Es’ad Dede’nin hayatını ele alan eserler onun bu şiirinin matlâna mutlaka yer vermişlerdir. Tamamı elde olmayan bir şiirin çeşitli eserlerde bir iki beytinin bulunması, bu şiirin zihinlerde ne kadar önemli bir yer tuttuğunun da kanıtı niteliğindedir diyebiliriz.

Es’ad Dede henüz hayattayken yazıya geçirildiğini düşündüğümüz *Tevhidnâme* nüshası, bir yazma eser içerisinde yer almaktadır. “Vahdet-i vücûd” görüşünü konu alan bu uzun manzume, müstensihin, muhtemelen kendisi için yazdığı bu eser sayesinde bugün gün yüzüne çıkabilmiştir. Bu çalışmada Es’ad Dede’nin hayatı ve eserleri hakkındaki bilgilerin ardından *Tevhidnâme* hakkında açıklamalar yapılmış ve metin, çeviri yazı yöntemiyle okuyucuya sunulmuştur.

1. Mehmed Es’ad Dede

Mehmed Es’ad Dede, 1843 yılında (h. 1259/r. 1257) (Muhammed Es’ad: 1a), Selânik’te doğar.² Ticaretle meşgul olan bir ailede büyüyen Es’ad Dede’nin babası Recep Efendi, Selânik avdetlilerinden Paşaral adıyla bilinen bir aileden gelmektedir. Annesi ise Hânuş Hanım’dır. Bu ailenin dördü erkek beş çocukları vardır ve Mehmed Es’ad üçüncü çocuktur. Diğer erkek çocuklar babaları gibi ticaretle ilgilenmiş ve tekstil sahasında faaliyette bulunmuşlardır. Zamanla işi büyüten kardeşler önce Selânik’te bir şirket kurmuşlar, ardından da Manchester’de bir şube açmışlardır. Epeyce bir servet ve itibar elde eden kardeşler, Mehmed Es’ad’a maddi anlamda destek olmayı ihmal etmemiştir. (Vassaf: 106)

Mehmed Es’ad, ilk eğitimine Selânik’te başlar. Kapan’da bulunan ibtidâî mektebinden çıktıktan sonra Arapça ve Farsça dersler alır. (Belge: 363) Daha buluş çağına girmeden evvel gördüğü bir rüyada kendisi kuyuya düşmüş iken, Peygamber Efendimiz mübarek elini uzatarak kuyudan onu

¹ bkz. (Tatçı ve Kurnaz, 2000: 245-279; Başkan, 2013)

² Doğum tarihi hakkında ayrıca bkz. (Öktay, 2008: 22)

kurtarır. Bu rüyayı bir talebesine anlatmış ve Hüseyin Vassaf da *Sefîne-i Evliyâ* isimli eserinde bu bilgiyi nakletmiştir. (Vassaf, 2006: 402)

On altı yaşında Selânik mâliye kaleminde memur olarak çalışmaya başlar. Beş sene bu memuriyete devam ettikten sonra 1280 (1863-1864) yılında, yirmi üç yaşında, İstanbul'a gelir. Selânik'te iken evlendiği eşinden, evlilik hukukuna dair bazı vazifelerin îfâsındaki eksiklikler sebebiyle İstanbul'da boşanır. Ardından da eşini tekrar Selânik'e yollayan Dede, boşanma sebebi hakkındaki bu bilgileri, talebesi Ahmed Avni Konuk'la paylaşmıştır. Bundan sonra bir daha evlenmemiş olup bir kızı ve oğlu bulunmaktadır. (Başkan, 2013: 55, 94)

İstanbul'da önce Hoca Şevket Efendi'den, ardından da manevi bir işaretle Hoca Âdil Efendi'den ilmî mânada istifade eder. Âdil Efendi'den icâzetini de alan Es'ad Dede (Tâhirü'l-Mevlevî: 171), Fatih'teki Çayırılı Medresesi'nde ikamet etmeye başlar. Arapça ve Farsçasını iyice ilerleten Dede, mesnevîhân olur ve senede bin iki yüz kuruşluk bir ücret kendisine tevcih edilir. (Vassaf: 3-4) 1282 (1865-1866) yılında Farsça seyyar muallimliği sınavını kazanarak Davutpaşa Rüşdiyesi'ne tayin olunur ve yine Aksaray'da, Mahmudiye Rüşdiyesi için açılan sınavı kazanıp ek memuriyetle buraya görevlendirilir. (Albayrak, 1980: 209-210) 1291 (1874-1875) senesinde Edirne müderrisliği görevine getirilen Es'ad Dede, sonraları Nümûne-i Terakki Mektebi'nde Farsça hocalığı yapar ve yaşlılık sebebiyle oradan emekli olur. Ayrıca Fâtih Câmii'nde *Mesnevî-i Şerif*, odasında özel olarak bazı talebelerine de *Kaside-i Tâiyye*, *Fusûsu'l-Hikem* gibi önemli eserleri okutmuştur. (İnal, 1969: 328)

Vefatından iki yıl önce Kasımpaşa Mevlevîhânesi mesnevîhânlığı görevine getirilen Es'ad Dede'nin hayatında iki elim yangın söz konusu olmuştur. Bunlardan birincisi, İstanbul'a geldikten sonra ikamet etmeye başladığı Çayırılı Medresesi'nde gerçekleşmiştir. Medrese yanınca oraya yakın olan Tâhir Ağa Tekkesi'ne bitişik hücrede yaklaşık bir yıl kalıp sonrasında tekrar medresede kalmaya devam etmiştir. (Vassaf: 3-4) İkinci yangın ise, Yenikapı Mevlevîhânesi'nde gerçekleşmiştir. Kitapları çok seven ve kazandığı parayla birçok kitap satın alan, hatta farklı ülkelerden dahi kitap getiren Dede, bir ara Hintli âlim İmdâdullah Tehânevî'ye yakın olmak için kitaplarının bir kısmını sahaflar çarşısında satmıştır.³ (Vassaf: 5) Yenikapı Mevlevîhânesi yangınından evvel ise Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ne yedi yüz cilde yakın kitap hediye etmiştir. Ancak bunlardan başka yani satılan ve hediye edilenler dışındaki iki bin cilt kadar kitap, bu yangında zâyi olmuştur. (Öktay, 2008: 34; Belge: 363)

Yenikapı Mevlevîhânesi yangınından altı ay evvel burada kalmaya başlayan Es'ad Dede, yangında yitirdiği kıymetli eserlerden ötürü çok müteallim olmuştur. (Bezmen, 1994: 138) Bu olaydan sonra Kasımpaşa Mevlevîhânesi mesnevîhânlığı görevine getirilmiş ve iki yıl kadar bu görevi îfâ etmiştir. Yıllardır çekmekte olduğu rahatsızlıkları iyiden iyiye ilerleyen Dede (İnal 1969: 328), 9 Ağustos 1911 (13 Şaban 1329) tarihinde rahmet-i Rahmân'a kavuşmuştur. Vefat ettiğinde yetmiş iki yaşındadır ve ertesi gün cenaze namazı Kasımpaşa Câmii-i Kebîri'nde kılınarak Kasımpaşa Mevlevîhânesi haziresine defnedilmiştir. (Vassaf: 7) Vefatına düşürülen tarihler şunlardır:

“Mesnevîhân kenz-i esrâr-ı hikem Es'ad Dede
Âlem-i devrânda dervîş-i hümâ-pervâz idi
Feyz-i nutkun ahz edenler dediler târîhini

³ Bu durum, kitaplarına çok düşkün olan ve onları geride bırakmak istemeyen Esad Dede'nin, kitapların tamamını götürmeyecek olmasından kaynaklanmış olmalıdır.

Gitdi sûy-ı lâ-mekâna nâtık-ı mümtâz idi⁴

“İrci’î emr-i celîliyle bugün
Hâcemiz eyledi ikmâl-i kelâm
İrticâlen dedi Hâkî târîh

Etdi Es’ad Dede dersi itmâm⁵ (Ergun, 1936: 1318)

Bunların yanı sıra vefatına düşürülen bir başka tarih de (1329) Abdülbâki Dede’nin Es’ad Dede’yi anlattığı mektubunda yer almaktadır:

“Hazret-i Şeyh Mehmed Es’ad
İrtihâl eyledi ol merd-i nikû
On iki pir düşürdü târîh

Mesnevîhân Dede göçdü yâ hû” (Başkan, 2013: 62)

Es’ad Dede’nin kabri, sonradan, mevlevîhânenin yıkılıp mektep olarak inşa edilmesi sebebi ile Tâhir Ağa Tekkesi’ne taşınmıştır.⁶ (Tuman, 2001: 136)

Es’ad Dede, hayatı boyunca farklı sebeplerle çeşitli ülkelere ziyarette bulunmuş, hatta bazı yerlerde uzunca bir zaman ikamet etmiştir. İlk olarak hac maksadıyla yola çıkmış ve önce Şam’a giderek burada, başta Muhyiddin İbnü’l-Arabî hazretlerinin kabri olmak üzere birçok önemli makamı, mekânı ziyaret etmiştir. Bu şekilde ilk hac vazifesini, 1311 (1893-1894) tarihinde yerine getirmiştir. Hacca giderken Konya’ya da uğramış ve ikinci Konya ziyaretini de daha sonraları Hulusizâde Osman Nuri Efendi ile yapmıştır. (Vassaf: 4) 1894 senesi yazında hacdan İstanbul’a dönen Dede, birkaç ay sonra talebesi Tâhirü’l-Mevlevî’nin ısrarı üzerine yeniden hacca gidecektir. (Tatçı ve Kurnaz, 2003: 469) İstanbul’dan İskenderiye’ye doğru vapurla yola çıkan Es’ad Dede ve talebesi, İskenderiye’de iki gün kalmış ve önemli âlimlerin türbelerini ziyaret etmişlerdir. Kâhire’de mevlevîhânedeki misafir olmuşlar ve yine birçok türbe ziyaretinden sonra yola devam etmişlerdir. (Tâhirü’l-Mevlevî: 30-31) Altı defa Hicaz’a gittiği bildirilmekle beraber bir defasında üç dört yıl kadar orada kalmıştır. Bu süre zarfında vefat ettiği haberi dolaşmaya başlayınca ber-hayat olduğunu ve Mekke-i Mükerrreme’de ders okuttuğunu, gazeteye mektup göndermek suretiyle bildirmek durumunda kalmıştır.⁷ (İnal, 1969: 329) Bunların dışında Bursa, Eskişehir, Kütahya ve Akşehir’e de gitmiştir. (Tatçı ve Kurnaz, 2000: 247)

Yukarıda, hayatını özet halinde ele aldığımız bu Mesnevî şârihinin tasavvufî yönü üzerinde de durmak istiyoruz. Zira Es’ad Dede, öncelikle bir Mevlevî şeyhidir ve Dede vasfını bu sebepten almıştır. Akrabalarından Âdil Eren Bey’in verdiği bilgilere göre Es’ad Dede, Selânik’te iken herhangi bir tarikate intisab etmemiş, fakat bir müderristen dersler almıştır. Ancak İstanbul’a geliş maksadı ilim tahsili olarak bildirilmektedir. (Vassaf: 108) Şâzeliyye tarikatının esaslarını Mağribî Şeyh Mustafa Efendi’den öğrenen Es’ad Dede, Kâdiriyye, Şâbâniyye ve Nakşibendiyye tarikatlarının icâzetlerini ise Osman Şemsi Efendi’den almıştır. Bunların yanı

⁴ 1329 tarihini veren bu dörtlük kabir kitabesinde yer almaktadır.

⁵ Bu tarih Emin Hâkî tarafından düşürülmüştür ve son mısraı 1329 tarihini vermektedir.

⁶ Cenaze merasimi ve mevlevîhânenin sonraki durumu için bkz. (Vassaf: kapak ve 7) Baha Tanman’ın, “Kasımpaşa Mevlevîhânesi” maddesinde verdiği bilgilerle Hüseyin Vassaf’ın, gözlemlerine dayanarak bahsettiği hususlar örtüşmektedir. Karşılaştırmak için bkz. (Tanman, 2001: 554)

⁷ Es’ad Dede’nin, Mekke-i Mükerrreme’de, Hintli âlim ve Mesnevî şârihi İmâdullah Tehânevî ile tanıştığı, ondan çok feyizler aldığı hatta yanında, hizmetinde on sekiz yıl kaldığı bilgisi de yer almaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Elgin, 1965: 65)

sıra İdrisiyye tarikatı esaslarını öğrendiği Şeyh İsmail Nüvvab'ın emri ile kırk gün boyunca halvete girmiş, Ekberiyye tarikatı icâzetini Halep'li âlim Yâsin Efendi'den almıştır. (Vassaf: 5) Daha önce bahsettiğimiz Hintli âlim İmdâdullah Tehânevî, Çiştîyye tarikatı şeyhlerindedir ve ondan da icâzet alarak bu sülûkünde de şeyhi nezdinde halvet çıkarmıştır. Son olarak Mevlevî tarikatı icâzetini Eskişehir Mevlevîhânesi şeyhi Hasan Dede'den alan Es'ad Dede (Tatçı ve Kurnaz, 2003: 469; Vassaf, 2006: 403), vefat ettiğinde Kasımpaşa Mevlevîhânesi mesnevîhânıdır. Bu şekilde pek çok tarikatle ileri düzeyde alakası bulunan kişilere “câmiu't-turuk” denmektedir ve bu ifade Es'ad Dede için de kullanılmıştır. (Vassaf: 5)

Es'ad Dede'nin dersine katılan, ondan çeşitli eserler okuyarak nasipleneler arasında birçok önemli isim vardır. Bunlar arasında talebeleri Hüseyin Vassaf ve Avni Konuk ilk sırada sayılabilir. Bu iki isim, Dede hakkındaki biyografik malumatın en önemli kaynaklarıdır. *Esadnâme*'de bulunan bilgiler ve oraya alınan şiirleri olmasaydı muhakkak surette Es'ad Dede'yi bu kadar iyi tanıyamayacak, hatta belki yazdığı bazı eserlerden dahi haberdar olamayacaktık. Zira yangında yanan kitaplarından geriye kalanlar da Hakkâklar çarşısında satılmıştır. (İnal, 1969: 328) Hüseyin Vassaf, medresede iken, hocasından *Kaside-i Hamriyye* okumuş olup Tâhirü'l-Mevlevî de onun *Mesnevî* derslerinden istifade etmiştir. Ayrıca Mehmet Âkif Ersoy, Tâhir Ağa Dergâhı Şeyhi Ali Behcet Efendi, Şeyh Abdülhay, Abdülbâki Efendi de *Mesnevî* derslerinde bulunanlar arasındadır. (Vassaf: 3-7)

Mehmed Es'ad Dede, birçok eser yazmıştır.⁸ Telif, şerh ve tercüme türündeki eserleri sırasıyla şunlardır:

- a. Nümûne-i Kavâid-i Fârisî: *Esadnâme*'de matbu olduğu bildirilen bu eser İstanbul'da, 1308'de basılmıştır. (Tatçı ve Kurnaz, 2003: 470)
- b. Usûl-i tarikate dair risale.
- c. Maâd'a dair risale.
- ç. Istilâhât-ı Sûfiyye: Geniş hacimli bir tasavvuf terimleri sözlüğü.
- d. Divançe: Mehmed Es'ad Dede'nin şiirleri küçük bir divan oluşturacak kadar vardır. Ancak birçoğu elimizde olmayan şiirlerinden elde kalanlar *Esadnâme*'de yer almaktadır.⁹
- e. Tevhidnâme: 294 beyitlik bir şiir olduğu bildirilen manzume, bu makalenin konusudur.
- f. Mesnevî Şerhi: Mesnevî'nin ilk cildine yazılmış mufassal bir şerhtir. Senelerce Mesnevî dersleri okutan Dede'nin zengin görüş ve açıklamaları bu eserinde yer almaktadır. Konya Mevlânâ Müzesi Yazmaları'nda kayıtlı olan iki nüsha, karşılaştırmalı bir şekilde yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.
- g. Mesnevî'nin ilk beytinin şerhi.
- h. Kaside-i Tâiyye'nin ilk beytinin mufassal şerhi ve ayrıca elli üç beytinin mücmel şerhi.
- ı. Molla Câmi'nin Rubâilerinin şerhi.
- i. Ebû Said Ebu'l-hayr'ın Rubâilerinin tercüme ve şerhi.

⁸ Eserleri hakkındaki bilgiler *Esadnâme*'den hareketle verilmiştir.

⁹ Bu şiirleri topluca, önce Mustafa Tatçı ve Cemal Kurnaz tarafından bir makalede yayımlanmış, ardından Azime Merve Başkan tarafından hazırlanan tezde (yüksek lisans) verilmiştir.

j. Ziyâu'l-Kulûb Tercümesi: Es'ad Dede bu eserde, yıllarca hizmetinde kaldığı Şeyh İmdâdullah Tehânevî'nin Farsça eserini tercüme etmiştir. Tercüme, Adnan Kaya tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmış ve ardından kitap olarak yayımlanmıştır.

k. Cevâhir-i Aynî isimli eserden tercümelere.

l. Molla Câmî'nin Tarîk-i Teveccüh-i Hâcegân isimli eserinin tercümesi.

m. Hz. Ömer'in oğlu hakkındaki hadd-i şer'îye dair Farsça bir eserin tercümesi.

2. Mehmed Es'ad Dede'nin Beyân-ı Vahdet (Tevhidnâme) İsimli Manzumesi

Es'ad Dede, tasavvufî konulara şiirlerinde sıkça yer vermiştir. Edebî açıdan oldukça güçlü ve coşkulu olan şiirlerin çoğunluğunun sade ve anlaşılır olduğu, sanatlı ve girift söyleyişlere çok fazla yer vermediği görülmektedir. Genellikle ele aldığı hususlar tasavvufun bilinen konuları olup bunlar; Allah aşkı, gönül aynasını tathir için mâsivâyı terk, peygambere bağlılık, zikir, seyr ü sülûk, fenâ-bekâ, dünya-ukbâ, Mevlânâ sevgisi, aşk ve vahdet-i vücûd'dur. Elbette şiirler de bu dünyaya veya kültüre aşinâ olan kişilere hitap etmektedir.

“Vahdet-i vücûd”, temeli İbnü'l-Arabî'ye dayandırılan, tasavvufun derin/felsefî konularından biridir. Buna göre; “Varlık birdir, o da Hakk'ın varlığıdır.” Yani varlığın zorunlu ve mümkün diye ikiye bölünmesi mümkün olmayıp bunlar bir bütündür. Diğer bir deyişle varlıkla Hakk arasında bir ayniyet mevcuttur. (Demirli, 2012: 431) Şayet iki ayrı müstakil vücud olsaydı, iki mabud olması durumunda nasıl şirk ortaya çıkacaksa, vücud mefhumunda da öyle bir ikilik ortaya çıkacaktı. Yani Hakk'ın ve mahlukun vücudu aidiyet üzerinden tahdit edilmiş olsaydı Hakk'ın vücuduna da sınır getirilmiş olacaktı ki bu durum O'nun sonsuzluğu ile çelişmektedir. Allah'ın vücudu ise “mukayyed” değil “mutlak”tır. (Tahralı ve Eraydın, 2014: 51) Çok kısa bir şekilde izahını yapmaya çalıştığımız bu görüş, yalnızca mutasavvıflar arasında değil, birçok şair ve yazar tarafından da kabul görmüş ve bu etki ile eserler meydana getirilmiştir.

Bu fikri benimseyen mutasavvıflar, dini/şer'î birtakım deliller ortaya koymuşlardır. İslam'ın temel kaynakları üzerinden getirilen bu deliller arasında “Kullarından tevbeyi kabul eden ve sadakaları alan O'dur.” (Tevbe: 104), “Ektiğiniz şeyi siz mi yetiştiriyorsunuz; yoksa Biz mi?” (Vâkıa: 63,64), “Yüzünüzü nereye çevirirseniz Allah'ın yüzü oradadır.” (Bakara: 115) gibi âyet-i kerimelerin yanı sıra; “Sadaka fakirin eline düşmeden Allah'ın eline düşer.” gibi hadis-i şerifler de bulunmaktadır. Müntesiplerinin işte buna benzer deliller öne sürdüğü ve kendi içinde sistemli bir temellendirmesi yapılan “vahdet” görüşü sayesinde mensuplarına göre birçok problem hallolmakta, hatta Allah'ın vücûd birliğini ispat etmek için başkaca delillere ihtiyaç kalmamaktadır. (Yılmaz, 2002: 290-292)

Tasavvufun anlaşılması en zor konularından biri olan vahdet-i vücûd, aynı zamanda tartışmalı konularından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle İbnü'l-Arabî'nin talebesi Sadreddin Konevî'den (ö. 1274) itibaren eserlerde bir terim olarak kullanılan vahdet-i vücûd felsefesini kabul edenlerin yanı sıra, sakıncalı bulan, reddeden, hatta bu görüş sahiplerini dini açıdan son derece olumsuz bir biçimde itham edenler de bulunmaktadır. Daha çok tasavvuf dışı çevrelerden yapılan bu eleştirilerin odağında, vahdet-i vücûdçuların “Varlık Hak'tır” söylemleri yer almaktadır. Yaratıcıya “varlık” denmesinin kelâm ilmi açısından problemlerini dile getirenler İbnü'l-Arabî'nin, “İnsan ve tüm varlıklar, Allah'ın tecelli ettiği bir ayna hükmündedir.” düşüncesini de sakıncalı bulup eleştirmiştir. Bu itirazlara yine aynı ismin (İbnü'l-Arabî), “Rab Rab'dir, kul da kuldur.” sözleri ile karşılık verilmiş ve yaratıcı ve yaratılan arasındaki fark

belirginleştirilmiştir. Vahdet-i vücûd itirazlarını, en sistemli şekilde Tefâtânî ele almıştır. Kelâm âlimlerinin yanı sıra tasavvuf çevresinden isimler arasında da vahdet-i vücûda karşı çıkanlar bulunmaktadır. Onların bir kısmına göre vahdet-i vücûd, geçilmesi gereken bir hâl iken, bazılarının göre ise “vahdet-i şühûd” yani varlıkta Allah’ın görülmesi ve birleşmesi daha doğru bir yaklaşımdır. (Demirli, 2012: 434) “Vahdet-i vücûd” konusunun panteizm ile anılması, karıştırılması veya bir görülmesi karşılaşılan bir durum olsa da bu ikisinin tamamen ayrı yaklaşımlar olduğunu kanıtlamak için de birtakım çalışmalar yapılmış, eserler yazılmıştır.

Allah’ın varlığının, “vechi”nin her yerde ve her şeyde olduğunu bilen ve artık bu ilimle yaşayan sûfî, yaşadığı birtakım sıra dışı tecrübeler neticesinde çeşitli sözler söyleyebilir. İslâm’ın zâhiri ile doğrudan bağdaştırmanın mümkün olmayacağı bu türden kelâmlar, tam da “vahdet-i vücûd” görüşüne karşı çıkanların malzeme bulacakları türdendir. Örneklerini Bâyezid-i Bistâmî, Hallâc-ı Mansur gibi mutasavvıflarda göreceğimiz “vecd” hâlinde söylenmiş bazı sözler sebebiyle, söz sahipleri tekfir edilmişlerdir. “Ben kendimi tesbih ederim, benim şanı ne yücedir.” Anlamındaki sözleriyle Bâyezid-i Bistâmî kendi varlığından geçtiğini, tek mevcudun varlığında yok olduğunu ifade etmekte iken, “Ene’l-Hakk (Ben Hakk’ım)” diyen Hallâc-ı Mansur da aynı hakikati farklı kelimelerle dile getirmektedir. (Yılmaz, 2002: 284) Her ne kadar bu cümlelerin farklı bir tecrübe boyutunda söylendiğinin dikkate alınması gerekse de Hallâc, bu sözleri sebebiyle idam edilmekten kurtulamamıştır.

Mevlânâ ve Yunus Emre, Anadolu sahasında vahdet-i vücûd düşüncesini benimseyip eserlerine yansıtan ilk isimler arasında sayılmaktadır. Yine Niyâzi-i Mısırî, Salahaddin-i Uşşâkî, İsmail Hakkı Bursevî ve Muhammed Nûrî’l-Arabî’de, İbnü’l-Arabî ve onun düşüncelerinin izlerini açıkça görmek mümkündür. Son dönemde bu fikrin takipçileri veya İbnü’l-Arabî’den feyz alanlar arasında Mehmet Ali Aynî, Ömer Ferit Kam, İsmail Fenni Ertuğrul, Sezai Karakoç gibi isimler bulunmaktadır. (Kılıç, 2015: 358)¹⁰

Başta *Mesnevî-i Şerif* olmak üzere Hazret-i Mevlânâ’nın birçok eserinde “vahdet-i vücûd” görüşünün izlerini görmek mümkündür. Mehmed Es’ad Dede bir Mevlevî şeyhi olarak *Mesnevî*’den feyz aldığı için aynı izler onun eserlerinde de söz konusudur. Manzumelerinden birinde o, tüm âlemlerin yok mesâbesinde olduğunu, var olanın ise ancak “Hudâ-yı lem-yezel” olduğunu, Hakk’ı gören gözü ile âlemin gölge veya hayalden ibaret olduğunu söylemektedir. Âlemleri bir anda “mahv”, bir anda ise “ayân” eyleyen Allah’tır ve O’ndan feyz alan kişi kendini mahv eylemiştir. Böylelikle kendisinin de “vahdet-i vücûd” görüşüne mensup olduğunu ifade etmiş olan Dede, daha çok sözler söyleyebilecektir ancak yanlış anlaşılmaktan korktuğunu da itiraf etmektedir:

Vâr olan ancak Hudâ-yı lem-yezel
Ser-be-ser âlemleri yok bil hemân

Âlemin zıll u hayâlât olduğun
Dîde-i Hak-bîn ile gördüm ayân

Ân-be-ân âlemleri Hak mahv eder
İsm-i Rahman der-akab eyler ayân

¹⁰ Kendi içinde birçok mertebesi ve ıstılahı olan vahdet-i vücûd düşüncesi ekseninde yer alan “Ekberîlik”, bir tarikattan ziyade “felsefî veya entelektüel tasavvuf” veya “mektep” olarak anlaşılmaya daha müsait olup, “irfan yolu”, “neşve ve zevk hâli” olarak da tanımlanmaktadır. (Kılıç, 2015: 358)

Var tecellî-i Hudâ'da çok sözüm
Korkarım yanlış anlar İn ü ân

Kendini mahv eyledi Es'ad gibi
Bâde-i feyz-i Hudâ'dan zevk alan (Vassaf: 38)

Çalışmamıza konu olan *Tevhidnâme*¹¹ isimli manzume, adından anlaşılacağı üzere vahdet konusunu ele almaktadır. Mesnevî nazım şekliyle ve aruzun “mefâîlün/mefâîlün/feûlün” kalıbıyla yazılan bu şiir, Es'ad Dede'nin, “Görünen cümle eşyâdan Hudâ'dır/ Sakın sanma anı senden cüdâdır” matlalı meşhur manzumesidir. Dede, burada ilk beyitle birlikte, evvelâ, “vahdet-i vücûd” görüşünü anlatan dizelere yer vermektedir. O'na göre varlıkta görünen ne varsa o, Allah'tır ve Allah, varlıktan başka veya ayrı değildir. Ancak “Mevlâ”, varlığın bizâtihi kendisi değildir:

Görünen cümle eşyâdan Hudâ'dır
Sakın şanma anı senden cüdâdır

Hemân zât-ı Hudâ'dır 'ayn-ı eşyâ
Velî eşyâ degildir 'ayn-ı Mevlâ

“Celâl”inde “cemâl”inin gizli olduğunu bilen “ârif”ler de bu bilinçle her bir belâyâ katlanmışlardır:

Olanlar 'ârif ol zât-ı Hudâ'ya
Taḥammül itdiler her bir belâyâ

Eğer kişi, gönlünde “Hüdâ”yı bulmak dilerse, oradan “mâsiva nakışlarını” da çıkarıp gönül aynasını tertemiz kılmalıdır. Allah dışındaki her şey bu aynayı kirletecektir:

Çıkar dilden nuḳûş-ı mâsivâyı
Görem dirseñ gönülde sen Hudâ'yı

Gönül âyîne-i vech-i Hudâ'dır

¹¹ Çeşitli eserlerde yalnızca bir iki beyitle karşılaştığımız şiirin, Yenikapı Mevlevîhânesi yangınında yanan eserler arasında olduğu düşünülmekteydi. Karşımıza çıkan nüshası, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı yazmaları arasında, OE 1111/2 numarada yer almakta, “*Beyân-ı Vahdet*” adını taşımakta ve yazma eserin ikinci kısmını teşkil etmektedir. Kaynaklarda *Tevhidnâme* olarak bilinen şiirin *Beyân-ı Vahdet* ismiyle yer alması, Es'ad Dede'nin bu şiire iki isim vermesinden kaynaklanabileceğini düşündürmektedir. Şiirin başında bulunan Es'ad Dede ile ilgili kayıtlar ve ilk iki beytinin biliniyor olması, bu manzumenin kayıp *Tevhidnâme* şiiri olduğunu ispatlamaktadır. Tamamı 294 beyit olarak bildirilen manzumenin, elimizdeki nüshada 146 beyti yer almaktadır. Eserin ilk kısmının tahrir kaydında, Nakşibendiyye-Kadiriyye tarikatından olduğu anlaşılan Cemâleddin b. Ali'nin adı yer alıyor ve metin, 30 Receb 1324 (19 Eylül 1906) tarihinde yazılmış. İkinci kısım olan *Beyân-ı Vahdet* de aynı hatla istinsah edilmiş. Kuvvetle muhtemeldir ki müstensih Cemâleddin b. Ali, bu şiiri, Es'ad Dede hayattayken, hatta Yenikapı Mevlevîhânesi yangınından önce yazmıştır. Ancak metnin sonunda bittiğine dair bir kayıt yok. Bu durum, şiirin tamamının yazıya geçirilememiş olması düşüncesini akla getirmekle birlikte, ilk kısmı ile karşılaşmış olmamız, diğer kısım veya elde olmayan eserler adına ümidimizi güçlendirmektedir. (Bahsi geçen yazma eserin ilk kısmı *Kaside-i Vahdet-i Vücûd Şerh*'dir ve tarafımızdan çalışılmaktadır.)

Anuñ jengi nuķûş-ı mâsivâdır

Kalbin cılası ancak zikir ve Allah'ı tefekkürdür. Bunlar kısaca “tezekkür” ve “tefekür” olarak dile getirilmiştir şair tarafından:

Cilâ-yı dil hemân zıkr-i Ğudâ'dır

Dağı fikr-i şıfât-ı kibriyâdır

Tefekkür kııl şıfât-ı kibriyâyı

Tezekkür eyle esmâ-i Ğudâ'yı

Ne zaman ki Hakk'ın vahdet güneşi doğar, o vakit O'nun “vechi” de zâhir olacaktır:

Ṭulû' idicek şems-i vahdet-i Ğaķķ

Ṣuhûr idince vech-i pâk-i Muṭlaķ

Bu sayede gölgeler kaybolacak, aslolan, yani tek mevcûd olan Hakk'ın zâtı ortada kalacaktır:

Ṣılâl olur arada maḥv u nâbûd

Hemân kalur o zât-ı pâk-i mevcûd

Şiirin ilk yirmi beyitlik kısmında vahdet-i vücûd felsefesini ele alan şair, bundan sonraki ilk beyitlerde peygambere ittiba etmenin önemini ve O'nun nuruyla her şeyin var olduğunu, dolayısıyla Hz. Muhammed'in (s.a.v.) vahdete bir âyine olduğunu ifade etmektedir:

Cenâb-ı Aḥmed'e kııl iķtidâyı

Bulam dirseñ eger râh-ı rızâyı (...)

Pes andan şoñra eşyâ oldu zâhir

Anuñ nûrıyla oldu cümle bâhir

Es'ad Dede, devamında dua faslına geçmekte ve Allah'tan, isyan ve günahları için af talep etmektedir:

Derûnum 'âşî mücrim ismim Es'ad

Ğunâhım 'afvidüp sen eyle es'ad

Şair, bizzat kendisi de defalarca çeşitli ülkelere gitmiş ve birçok isimden feyizler almıştır. Ona göre kişi, bir “merd-i âgâh”ı Allah'tan talep etmeli ve o nerede ise oraya dek gitmelidir:

Göñül bir merd-i âgâhı taleb it

Velev Çîn'de olursa Çîn'e dek git

Bundan sonra Es'ad Dede, “âgâh merd” olarak önerdiği ve kendisi için de bir kandil olmuş isimlere yer vermektedir. Bunlar arasında başta Hz. Mevlânâ vardır. Onun *Mesnevî*'si gece gündüz okunmalı, dillere vird olmalı ve bu vazife, emir telakki edilmelidir:

Kitâb-ı Meşnevî'yi hırz-ı cân it

Gice gündüz oķu vird-i zebân it

Hız. Mevlânâ'dan sonra mısralarında, *Fusûsu'l-Hikem* yazarı İbnü'l-Arabî'ye yer veren Es'ad Dede, onun adını anmakla kalmıyor, *Fütûhât-ı Mekkiyye* isimli eserinin nice manevi fethi sebebi olduğunu da ifade ediyor:

Ez-ân cümle Fuşûş-ı Şeyh-i Ekber
‘Azîz oldu mişâl-i misk-i ezfer
Fütûhât'ı sebep fetih ü fütûha
Mevâki ‘i bedel keştî-i Nûh'a

Şeyh-i Ekber'i, hem ilim hem amelde kendisine imam kabul etmekte, böylelikle “vahdet-i vücûd” görüşüne bağlılığını ifade etmektedir:

İmâmımdır benim ‘ilm ü ‘amelde
Velîdir bil anı rûz-ı ezelde

Devamında yine zikrin önemi, neticeleri ve vahdete vusuldeki rolünden bahseden şair, bir hikâyeye eşliğinde Abdülkâdir Geylânî'yi de anmaktadır. Seyr ü sülûk yolcularına birtakım tavsiyelerde bulunan şair, sâliklerin beden hapsinden kurtulmak istiyorlarsa onun ikazlarını dinlemelerini istemektedir:

Bu yolda lâzımı sen diñle benden
Rehâ ister iseñ hâbs-i bedenden

Zikirde Allah'ın isimleri, O'nun marifetine ulaşabilmek için şarttır:

Muķâbildir bil esmâ-i İlâhî
Dilerseñ ma‘rifet Hakk'a kemâhî

Manzumenin sonlarına doğru yine bir hikaye ile müridlere çeşitli tenbihlerde bulunan Dede, “fenâ fillâh” ve “makâm-ı cem ‘-i cem ‘” konusunda gayret ve kararlılıkla cehd içinde olmak gerektiğini söylemektedir:

Gice gündüz fenâ fillâha sa ‘y it
Maķâm-ı cem ‘-i cem ‘e gel ķarâr it

Maķâm-ı cem ‘ imiş ķurb-ı nevâfil
Fenâ-yı muṭlak ancak bunda hâşıl

Yukarıda olduğu gibi manzumenin son beyitlerinde, yine sâiklere birtakım ikazlarda bulunulmuştur.

Manzume boyunca bahsi geçen konulara beyitler eşliğinde açıklamalarda bulunmaya çalıştığımız şiir, Mehmed Es'ad Dede'nin, tasavvufa dair görüşlerini ve “vahdet-i vücûd” konusunu ele aldığı *Tevhidnâme* isimli şiiridir. *Beyân-ı Vahdet* adıyla karşımıza çıkan eser, Es'ad Dede'nin şiirlerinin toplandığı *Esadnâme*'de yer alanlar dışında yayımlanacak ilk şiiridir. Bu şiirinde Mehmed Es'ad Dede, akıcı ve coşkulu bir dil kullanmıştır. Her ne kadar tasavvufî kavramlar yoğun bir şekilde yer alsın da bu durum, dilinin anlaşılır olmasına mâni değildir. Şiirde edebî sanatlarla pek yer verilmemiş, zaman zaman aruz kusurlarına düşülmüş, estetik kaygı yerine anlaşılabilirlik hedeflenmiştir.¹² Şair, anlam ilişkisi çerçevesinde bazı Arapça ifadeleri

¹² “Es'adâ san'at-ı eş'âra tekkelif etme/ Âlemin raġbetine sâde-edâdır bâis” (Vassaf: 34)

mısralar içerisine yerleştirmiştir. Bu ifadeler bazen meşhur Arapça bir şiirden birkaç kelime, bazen ise bir ayetten alıntı şeklinde karşımıza çıkabilmektedir. Bu telmihlerle sözü/mânayı daha da etkili kılan Es'ad Dede, geniş ilmî bilgisini mısralarına yansıtmayı başarmıştır.

1. sayfa: **Beyân-ı Vahdet**¹³

Şâhib-i Nazm Tarîk-ı Mevleviyyeden Meşnevî-ğân Meḥmed Es'ad Dede

Görünen cümle eşyâdan Ḥudâ'dır
Şakın şanma anı senden cüdâdır

Hemân zât-ı Ḥudâ'dır 'ayn-ı eşyâ
Velî eşyâ degildir 'ayn-ı Mevlâ

Cehennem mazhar olmuşdur Celâl'e
Belî cennet durur mazhar Cemâl'e

Cemâlinde celâli gizlidir bil
Celâlinde cemâli gizlidir bil

Olanlar 'ârif ol zât-ı Ḥudâ'ya
Taḥammül itdiler her bir belâya

Belâya ba'zılar 'âşık oldılar
Cefâya ba'zılar lâyıq oldılar

Hemân def'-i belâ[y]çün Haḳḳ'a yalvar
Gice gündüz şakın sen eyleme 'âr

Ki şân-ı 'abd zilletle recâdır
Ganiyyün 'ani'l- 'âlemîn¹⁴ ancak Ḥudâ'dır

Seniñ her neye varsa ihtiyâcîñ

¹³ Çeviri yazılı metni verilen şiirin bulunduğu nüshada, sayfa kenarlarında bulunan küçük notlar, bulunduğu yere sadık kalınarak dipnot yöntemiyle verilmiştir. Altı çizili isimler yine altı çizili gösterilmiştir. Harekeli kelimeler harekesine uygun olarak yazılmıştır. Fazladan yazılmış harfler yuvarlak parantezle (...), eksik harfler ise köşeli parantezle [...] belirtilmiştir. Sayfa numaraları, okuma kolaylığı sağlaması için tarafımızdan verilmiştir.

¹⁴ Âl-i İmrân sûresi 97. ayet. ("Onda apaçık deliller, makâm-ı İbrahim vardır. Oraya kim girerse, güven içinde olur. Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse, şüphesiz Allah bütün âlemlerden müstağnidir." Âyetin şiirde geçen son kısmı "Allah'ın hiçbir şey ihtiyacı yoktur." meâlinde.)

Hemân Hakk' dan durur ancak 'ilâcîñ

Bilürsün mâ halallâh¹⁵ çünkü bâtıl
Tefekkür kılmayanlar oldu 'âtıl

Çıkar dilden nuqûş-ı mâsivâyı
Görem dirseñ gönülde sen Hudâ'yı

Gönül âyîne-i vech-i Hudâ'dır
Anıñ jengi nuqûş-ı mâsivâdır

Cilâ-yı dil hemân zıkr-i Hudâ'dır
Dağı fikr-i şifât-ı kibriyâdır

Tefekkür kılm şifât-ı kibriyâyı
Tezekkür eyle esmâ-i Hudâ'yı

2. sayfa: Gelür hayret seni senden alınca
Ve zâkir zıkr u mezkûr bir olunca

Muḥâldir bil ki tebdîl-i haḳâyık
Beyân itdi bunı ehl-i deḳâyık

Ne Mevlâ 'abd olur ne 'abd Mevlâ
Velî ḳalḳar aradan "lâ" ve "illâ"

Ṭulû' idicek şems-i vahdet-i Hakk
Zuhûr idince vech-i pâk-i Muṭlaḳ

Zılâl olur arada maḳv u nâbûd
Hemân ḳalur o zât-ı pâk-i mevcûd

Budur mi 'râc-ı cümle evliyânıñ
Budur maḳşûdı erbâb-ı Hudâ'nıñ

¹⁵ "İyi biliniz ki Allah'tan başka her şey bâtıldır." Muallaka sahibi meşhur şair Lebid'in şiirinden bir mısra. Şiirde geçen kısım "Allah'tan başkası" anlamına gelmektedir.)

Vâsıl olmaz hiç kes bu hayrete
İktidâ itmezse ger ol hazrete

İktidâsıdır anuñ şehri kemâl
İnhirâfıdır anuñ tîh-i¹⁶ zalâl

Anuñcün rûz şeb fahr-i cihânyân
Du ‘â eylerdi evvelinde hayrân

Cenâb-ı Aḥmed’e kııl iktidâyı
Bulam dirseñ eger râh-ı rızâyı

Anuñ yolında ger kııl ‘akl kurbân
Odur ancak devriyye cânda cânân

O mir’ât-ı mücellâ-yı Hudâ’dır
Şakın şanmayasın Ḥaḳḳ’dan cüdâdır

Rızâ-yı Ḥaḳḳ’a kimse vâsıl olmaz
Vişâl-i Bâri’yi bir kimse bulmaz

Meger cûş eyleye ol ‘ayn-ı rahmet
Nübüvvet ma‘deni kân-ı mürüvvet

Tecellî eyledükde Ḥaḳḳ te‘âlâ
Ki nâbûd idi mevcûdât-ı eşyâ

Degildi feyze kâbil ‘ayn hîç şey
Meger ‘ayn-ı nihân Ḥazret-i Vey¹⁷

Pes andan soñra eşyâ oldu zâhir
Anuñ nûrıyla oldu cümle bâhir

¹⁶ şahrâ

¹⁷ bima ‘nâ o

3. sayfa: İlâhî hâk-i pâyini anî sen

Naşîb it ki çekeyim dîdeye ben

Derûnum 'aşî mücrim ismim Es'ad¹⁸

Günâhım 'afvidüp sen eyle es'ad

Çarîb eyle anı ehl-i Allâh'a

Muğârin eyleme ehl-i günâha

Göñül bir merd-i âgâhı taleb it

Velev Çîn'de olursa Çîn'e dek git

Anuñ hizmetini zîkr-i Hudâ bil

Rızâ-yı Muştafâ vü Murtezâ bil

İtâ'at eyle emrine kemâhî

Ki milk-i kalbün oldur(ur) pâdişâhı

Halîfe 'ayn-ı müstaḥlef idügin

Beyân itdi Celâlü'l-hakkı ve'd-dîn

Odur erbâb-ı 'irfân pîş-i râhı

Odur mülk-i me'ânî pâdişâhı

Kitâb-ı Meşnevî'yi hırz-ı cân it

Gice gündüz oḡu vird-i zebân it

Cenâb-ı Hazret-i Vâcib Te'âlâ

Te'âlâ şânühû 'ammâ sivâhâ

Buyurdi mâ ḡalaḡtü'l-cinne¹⁹ ol şâh

Berâ-yı tâ'at-i mâ ḡâh u bîḡâh

¹⁸ nâzım

¹⁹ Zâriyât Sûresi 56. âyet. ("Ben, insanları ve cinleri yalnızca bana kulluk etsinler diye yarattım." meâlindeki âyetin, şiirde "cinleri yarattım" anlamına gelen kısmı yer almaktadır.)

‘İbâdından murâdı ibn-i ‘Abbâs
Buyurdu ma ‘rifet ol a ‘lem-i nâs

Sefer eyle gice gündüz yüri git
Ṭarîk-i ma ‘rifetde cidd ü cehd it

Ola bir mürşid-i ḥayyı bulasın
Ṭarîk-i ma ‘rifetde yed alasın

Anuñ emri ile leyl ü nehârñ
Daḥi şayf ü şitâ faşl ü bahârñ

Oḡu ṭurma kitâb-ı evliyâyı
Ki âsân bulasın râh-ı Hüdâ’yı

Ez-ân cümle Füşûş-ı Şeyḥ-i Ekber
‘Azîz oldı mişâl-i misk-i ezfer

4. sayfa: Fütûḥât’ı sebep fetḥ ü fütûḥa
Mevâki ‘i bedel keştî-i Nûḥ’a

O ḥall-i müşkilât itdi kemâhî
Odur mülk-i binânuñ pâdişâhı

Odur ehl-i yakînüñ muḳtedâsı
Odur ehl-i kemâlüñ reh-nümâsı

Gürûhı evliyânuñ ekmelidir
Hem ehl-i yakînüñ efzalidir

Odur ḥâtem maḳâm-ı Aḥmedîye
Odur rehber ṭarîk-ı sermedîye

Îmâmımdır benim ‘ilm ü ‘amelde
Velîdir bil anı rûz-ı ezelde

Velîler gerçi muhtâçdır sülûke
Müşâbihdir velî hâtem-i mülûke

O bir ser-çeşme-i feyz-i kadîmdir
O bir yebû' -i esrâr-ı 'alîmdir

Anîñ deryâ-yı feyzi ile yâ Rab
Derûn-ı kalbimi sen eyle sır-âb

Senüñ zikründe ben bulam huzûrı
Hicâb olmaya tâ gayruñ zuhûrı

Huzûr-ı kalbdir istigrâk-ı dâ'im
Budur olmağ şeb ü rûz zikre kâ'im

Bu zikre mazhar olanlar celîsi
Hudâ'dır gice gündüz hem enîsi

Huzûrdur Bârî itmî'nân-ı kalbe
Huzûrdur vâsıl iden seni lübbe

Bulursun ba' dezân fetḥ-i Hudâ'yı
İder meftûḥ saña bâb-ı recâyı

Pes andan sonra ilhâm-ı İlâhî
Gelür kalbe görürsün sen kemâhî

Çıkınca aradan nefsün hicâbı
Görürsün şüphesiz ol âfitâbı

Muḳârin olur a' mâlûñ rızâya
Olursun garḳ o dem nûr-ı Hudâ'ya

5. sayfa: Olan senden o dem nâṭık Hudâ'dır
Gören senden Cenâb-ı Kibriyâ'dır

Lisânîñ gâh olur sem ʿûñ ħ^vâbîñ
Gehî gûşunda²⁰ zâhir nuṭkı nâsîñ

Niçe biñ çeşm olur her mûda²¹ zâhir
Niçe biñ nuṭk olur sûda²² bâhir

Gelür bir ħâl saña zıkr-i Ĥudâ'dan
Firâr eylersin ol dem aḳrabâdan

Olunca münḳalib ervâha eşbâh
Ne ħâcet vâir ide iṭ ʿâm-ı eṭbâh

Bulursun kuvveti zıkr-i Ĥudâ'da
Daḫi ħubb-ı cemâl-i Muştafâ'da

Doyar ḳarnîñ seniñ zıkr-i Ĥudâ'dan
Kesersin iḫtilâṭı aḡniyâdan

Zuhûr eyler derûnda bir ħalâvet
Zehir içseñ saña gelmez merâret²³

Ümîddir ki yediñde nefis-i Şeyṭân
Ola ʿavni ile Hakk'ıñ müselmân

Olur ol dem beden rûḫa mübeddel
İder i ʿrâz hevâdan nefis-i a ʿkal

Olur kârı müdâm zıkr-i İlâhî
Görürsün maḳşadı sen de kemâhî

Degil mümkin göre göz zâtı ancak
Göresin dâr-ı ʿuḳbâda budur ḫaḳ

²⁰ kulak

²¹ kıl

²² tarafda

²³ acı

Görür Haqqı hemân nûr-ı başîret
Velî görmez başar ey nîk-sîret

Zuhûrudur hicâb ol veçh-i pâke
Başîretle görüb gel düşme bâke

Hikâye

Vâr idi karn-ı sâdis içre bir merd
Cihânda zühd ü taqvâda idi ferd

Dir idi gördüm göz ile İlâhı
Yoğidi müdde ‘âda iştibâhı

Anı nehy itdiler bu müdde ‘âdan
Didiler geç hemân sen bu hevâdan

6. sayfa: Degil mümkün göz ile Haqq’ı görmek
Gerekdir ehl-i îmân(a) bunu bilmek

Didi ki yok benim hiç iştibâhım
Gözüm gördi benim nedir günâhım

O bezm içre hem idi gavş hâzır
Cenâb-ı Hazret-i Şeyh ‘Abdü’l-kâdir

Didi bî-şübhe şâdıkdır sözünde
Gözi gördi ider mi şek özünde

Hemân vardır bunuñ zevkünde noqşân
Şakın şanma kemâl-i zevki âsân

Gören Haqq’ı hemân nûr-ı başîret
Degildir göz inan ey nîk-sîret

Velâkin nûr-ı kalbün cûşa geldi
Taşarruf kalmayub göz boşa yeldi²⁴

Şanubdur kim gören gözdür kemâhî
Anuñcün eyledi bu iştibâhı

Didiler âferîn ey şâh-ı taḥkîk
Seniñ zâtına maḥşûşdur bu tevfiḳ

Seniñ ḥükmündedir mülk-i taşavvuf
Seniñdir cümle ʿâlemde taşarruf

Didiler gerçi çok gelmiş cihâna
Velî şıgmaz seniñ vasfuñ beyâna

Anuñ deryâ-yı feyzini İlâhî
İçer sîr-âb olunca ben kemâhî

Seniñ zikriñde bende ola nâbûd
Taşarruf olmaya hiç bende mevcûd

Cemâdâta çevir ḥâlim İlâhî²⁵
Tecellî eyleyüb zâtıñ kemâhî

İlâhî mâr-ı nefsimden rehâyı
Virirseñ eylerim ben pârsâyı

Bu yolda lâzımı sen diñle benden
Rehâ ister iseñ ḥabs-i bedenden

Nazar mümkün degildir rûy-ı yâre
Görünmez herkese ol mâh-pâre

²⁴ döndi

²⁵ ʿafâ

7. sayfa: Meger levh-i dili hubb-ı sivâdan

İdesin pâk çika jengâr aradan

Küşâde kııl hemân yenbû⁶-ı çeşmi

Olunca 6âlemin nâbûd cismi

Zuhûr eyler derûnda 6aşk-ı cânân

Velî kimse görünmez dîde hayrân

Bunuñ şartı begim bil 6atş ü cû 6dur

Me 6âsîden hemân Haqq'a rücû 6dur

Dañi şart-ı diger oldı tezellül

Dañi olmak gerek giryân çü bülbül

Derûn-ı şebde gel terk eyle h^vâbı

Zuhûr eyleye 6aşkuñ âfitâbı

Şağın zıkr-i Hudâ'yı eyleme terk

Begim bil kim nefis beynindedir merg²⁶

Şıyâmı tâkatiñ vâr ise vaşl it

Gece gündüz yime içme yürî git

Cenâb-ı Şeyh-i A 6zam Ğavş-i Muṭlak²⁷

Penç eyyâm ta 6âm itmezdi el-ḥaḳ

Mürîdi didi kim görmedim aşlâ

Müges²⁸ yâ bit ola üstünde peydâ

Ne ḳalmışdır eşer didi beşerden

Çekem hayvân ile zaḫmet bu serden

²⁶ ölüm

²⁷ 6Abdülkâdir

²⁸ küçük bir hayvan

Yemedim içmedim leyl ü nehârda
Dağı şayf ü şitâ faşl u bahârda

Melekden de mücerredir bu cismim
Belî insan olubdur ancak ismim

Geçürdüm nefsimi semm-i hayâtdan
Velî tırmaz yine dil ihtiyâtdan

Na‘îm ü cenneti ben bunda buldum
Tabî‘atden bugün bir hoşça oldum

Tabî‘atden kim eylerse seyâhat
İder bahr-i haqîkatde seyâhat

Eger olmaz ise cezbe Hudâ’dan
Ne mümkün geçmek ey cânân hevâdan

8. sayfa: Penâh eyle Cenâb-ı Kibriyâ’yı
Dağı râh u rızâ-yı Muştafâ’yı

Gerekdir ma‘rifet vaşf-ı Hudâ’ya
Dağı esmâ-yı pâk-i Kibriyâya

Muqâbildir bil esmâ-i İlâhî
Dilerseñ ma‘rifet Hakk’a kemâhî

Muzill ü Hâdî ismân(1)-i²⁹ Hudâ’dır
Biri birinden âşârı cüdâdır

Muzil ismine mazhar oldu şeytân
Anuñçün kârı dâ’im oldu ‘işyân

Nebîdir mazharı ism-i Hudâ’nıñ
Nebîdir rehberi râh-ı Hudâ’nıñ

²⁹ iki

Nebîye tâbi   oldu ehl-i î mân
Velî kâfir durur metbû   -ı şeytân

Dile Hâk'dan hemân sen istiķâmet
Olur mâni   saña zîrâ kerâmet

Hikâye

Vâr idi bir zamân bir merd-i âgâh
Sûvâr olurdu şîre gâh u bîgâh

Elinde tâziyâne'ydi siyah mâr³⁰
Zebûn idi anîñ emrine nâçâr

Vâr idi ol zamân bir pîr ü dâna
Nazîriñ görmemişdi ehl-i ma  nâ

 İtâb idüb anı didi be kıtmîr³¹
Olan âdem ider mi raġbet-i şîr

Seniñ kaşdıñ hemân hubb-ı sivâdır
Baña nisbet bu bir kibr ü riyâdır

Kemâl ister iseñ  ind-i Hudâ'da³²
Şebât eyle tarîķ-i Mustafâ'da

Odur ser-çeşme-i cümle kemâlât
Odur deryâ ki yokdur aña ġâyât

Nazar kıılma nuķûş-ı mâsivâya
Nazar kııl lâ-tehud zîkr-i Hudâ'ya

 Aceb kırķ yıl murâd-ı nefsi virdiñ
Maķâm-ı evliyâdan niye irdiñ

³⁰ yılan

³¹ köpek

³²  afâ

9. sayfa: Görem dirseñ vilâyetden nişânı

Bulam dirseñ derûn-ı cânda cânı

Günâh bil varlığıñ terk eyle ‘ârı

Uzaqdır bul hâkîkat ile (bu) yârı

Gice gündüz fenâ fillâha sa‘y it

Mağâm-ı cem‘-i cem‘e gel qarâr it

Mağâm-ı cem‘ imiş kırb-ı nevâfil

Fenâ-yı muṭlak ancak bunda hâşıl

Mağâm-ı cem‘-i cem‘ kırb-ı ferâ’iz

Beḳâ ba‘d ez-fenâyı oldı fâyiz

Nevâfilde olur Hâkḳ ‘abde âlet

Ferâ’izde olur ‘abd Hâkḳ’a âlet

‘Aḳıl başda iken zinhâr u zinhâr

Şerî‘at hikmeti dâ’im nigehdâr

Göñül müttefik olduğda Hudâ’da

Ḳalır mı ‘abd ile teklîf arada

İçinde bir gürûhı hıfz ider Hâkḳ

Dinürmüş anlara maḥfûz-ı muṭlak

Bu hâlde ‘abd iderse me‘âşî

Anı sen şanma oldı Hâkḳ’a ‘âşî

Eger ‘ârif bu hâlden red olursa

Eger eşyâyı fark idüp bilürse

Mükellef bil anı emr-i Hudâ’da

Çalışsun rûz-ı şeb râh-ı rızâda

İderse eger aḥkâmı inkâr
Özine baḳdur hemân-dem eyle inzâr

Sonuç

Mehmed Es'ad Dede, 1911 yılında vefat etmiş, birçok eser yazmış ve talebe yetiştirmiş önemli bir İslâm âlimidir. Üzerinde, tasavvufun ve özellikle Mevlevîliğin etkisi yoğun olarak görülmekte ve bu durum, verdiği derslerden yazdığı eserlere kadar yansımaktadır. Şüphe yok ki o, Osmanlının son döneminin en büyük mesnevîhânlarından biridir. Günümüze ulaşan eserleri *Mesnevî Şerhi* ile *Ziyâu'l-Kulüb* isimli Farsça bir eserin Es'ad Dede tarafından yapılan tercümesidir. Bunların yanı sıra şiirleri bir divançe oluşturacak kadardır ve elde bulunanları ise talebeleri ve sevenleri tarafından derlenen bir kitapta (*Esadnâme*) yer alanlardan ibarettir. Biyografisinin yer aldığı çeşitli eserlerde bahsedildiği üzere Es'ad Dede'nin *Beyân-ı Vahdet (Tevhidnâme)* isimli bir manzumesi bulunmaktadır. Bu şiir, tasavvufun en önemli konularından olan “vahdet-i vücûd” görüşünü, şairinin bakış açısıyla ele almaktadır.

“Vahdet-i vücûd” konusu, İbnü'l-Arabî'nin yazdığı metinlerde kullandığı dilin “mücmel” ve ilk bakışta “tezatlı” gibi görünmesi (Tahralı ve Eraydın, 2014: 35, 40), bu yolun sâliklerinin vecd hâlinde söylediği dine aykırı gibi görünen sözler, ayrıca bu felsefenin kavranmasının zorlukları gibi hususlar nedeniyle, çeşitli dönemlerde birtakım dini tartışmaların merkezinde yer almıştır. Lehte görüş beyan edenlerin yanı sıra, bu düşünceye karşı olanlar da bulunmaktadır. Es'ad Dede, vahdet-i vücûd görüşüne mensup bir âlimdir. O, İbnü'l-Arabî'nin, kendisine ilim ve amelde imam olduğunu, *Fütûhât-ı Mekkiyye* ve *Fusûsu'l-Hikem* gibi eserlerinin nice fetihlere sebep olduğunu beyan etmektedir. Çalışmamıza konu olan şiirde bu hususu açıkça görmek mümkündür. Ayrıca Es'ad Dede'nin, ilk kısımda bahsettiğimiz gibi *Mesnevî*, *Fusûsu'l-Hikem*, *Kaside-i Tâiyye* gibi eserleri okutması rastgele bir tercih değil, “vahdet-i vücûd” görüşünü ele alan bu metinleri talebelerine anlatma amacına yöneliktir.

Kullandığı kelimelerden şiirin biçimsel özelliklerine kadar Es'ad Dede, divan şiirinin geleneksel kalıpları içerisinde bir manzume vücuda getirmiştir. Tasavvufun önemli kavram ve konularının yer aldığı metin, âyet iktibasları, bir başka Arapça şiirden kesitler ve hikâyelerle zenginleştirilmiştir. Okuyucunun istifadesinin amaçlandığı şiirde akıcı ve anlaşılır bir dil kullanılmış ve şaire rehberlik eden isimler ve eserlere yer verilmiştir. Eserde, “vahdet-i vücûd” görüşü temel konu olarak ayrıntılı bir biçimde işlenmiştir. Gerçekten de Es'ad Dede, tasavvufî görüşlerini şiirinde başarıyla ve özgün bir biçimde yansıtmıştır. Şiirin bazı beyitleri öyle samimi ve etkileyici bir üsluba sahiptir ki gerek mâna gerekse dizeler okuyucunun zihnine nakşolacak niteliktedir.

Kaynakça

- Albayrak, S. (1980). *Son Devir Osmanlı Ulemâsı*, İstanbul: Medrese Yayınları, C. 3.
- Başkan, A. M. (2013), *Hüseyin Vassâf'ın Es'adnâme Adlı Eseri (Metin-İnceleme)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Bezmen, P. (1994). “Mevlevî Seyhi, Sâir, Yazar, Mesnevihan Mehmet Esat Dede”, *Antik&Dekor*, C. 23, s.138-141.
- Demirli, E. (2012). “Vahdet-i Vücûd”, *DİA*, C. 42, s. 431-435.

- Elgin, N. (1965). *Mevlânâ Güldestesi*, Konya: Turizm Derneği.
- Ergun, S. N. (1936). *Türk Şairleri*, İstanbul, C. 3.
- İnal, M. K. (1969). *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul: M.E.B. Basımevi.
- Kılıç, M. E. (2011). “Ekberiyye”, *Türkiye’de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, ed. Ceyhan, S. , İstanbul: İSAM Yayınları.
- Tahralı, M.; Eraydın, S. (2014). *Fusûsu’l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, terc. ve şerh: Ahmed Avni Konuk, İstanbul: M. Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları, C. 1.
- Muhammed Es’ad Dede, *Şerh-i Mesnevî*, Konya Mevlânâ Müzesi Yazmaları, nr. 5792.
....., *Beyân-ı Vahdet*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Yazmaları, nr. OE 1111/2.
- Öktay, N. (2008), *Muhammed Esad Dede ve Mesnevî Şerhi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Tâhirü’l-Mevlevî. (1342). “Merhum Esad Dede Efendi’ye Dair Bazı Hâtırat”, *Mahfil*, III/35, s. 171-172, V/50, s. 30-31.
- Tanman, B. (2001). “Kasımpaşa Mevlevihânesi”, *DİA*, C. 24, s. 554-555.
- Tatçı, M.; Kurnaz, C. (2003). “Mehmed Esad Dede”, *DİA*, C. 28, s. 469-470.
..... (2000). “Mehmed Es’ad Dede Hayatı, Eserleri ve Şiirleri”, *Türklük Bilgisi Araştırmaları Âgâh Sırrı Levend Özel Sayısı*, 1/24, s. 245-279.
- Tuman, M. N. (2001). *Tuhfe-i Nâilî*, haz. Kurnaz, C.-Tatçı, M., Ankara: Bizim Büro Yayınları, C. 2.
- Vassaf, H. *Esadnâme*, 1289-1348, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar, nr. 2324/2.
..... (2006). *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Akkuş, M.-Yılmaz, A., İstanbul: Kitabevi Yayınları, C. 1.
- Yılmaz, H. K. (2002). *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Ulemâ Sicili Dosyası, İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi, nr. 363.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.